

Megemlékezés az Ördögiga-fáról

Rendhagyó post mortem favizsgálat egy sok évet megért bükről

Kelemen Géza¹, Tuba Katalin²

Devecseri Gábor: Ördögiga-fa

Az ördögöt igázták le az „Ördög-
iga fá”-val, vagy az ördög igázott
le vele valakit?

A név erről föl nem világosít.

Csak egy bizonyos: intő jel e fá,
ez a magát megőrző,
ez éveket legyőző:
hogym, lehet
- s legyen - az elmúlás felett
maga

a makacsul nem és nem s nem muló
élő a szigorú iga.

De nem is az - inkább lovagoló
óriás lába. „Száguldj csak, idő,
vad,
láthatatlan,
tájtéket vető,
szellő-sörényű ló.
Én mondom meg, hova!”

(1969)

Sajnálattal tájékoztatjuk a barátokat, ismerősöket, erdőjárókat, hogy a sokak által tisztelt és szeretett, Sümeg határában, a sarvalyi erdőben álló vén bükk, az Ördögiga-fa, engedelmeskedve az Anyaföld hívó szavának, megpihent.

Jelen sorokkal megemlékezünk róla, a fák jellegzetes önéletírása és égre írt költeménye, azaz sudár alakja segítségével. Az önéletírását saját kérgén láthatjuk, ami ugyan nem egyszerűen olvasható, de azért megfejthető jelekből áll.

Ilyenkor méltatni szokás azt, akiről megemlékezünk, tisztségei, „kitüntetései” felsorolásával. E koros bükk esetében sem maradhat el ez a felsorolás.

Az Ördögiga-fát sokan ismertették: csak a világhálón mintegy 200 közvetlen találat köthető hozzá, ezek között önálló Wikipédia oldal, számtalan természetjárással kapcsolatos honlap és a fák körében ismert dicsőséglisták, mint a „Magyarország leghíresebb fái”, „Magyarországi faóriások és famatukszále-mek”, „Dendrománia”, „Nevezetes fák” adatbázis is méltatja.

Fényképpel megtaláljuk a google térképeken, illetve a geocaching honlapon is. Érinti az Országos Kéktúra útvonala, és még számos, kirándulásokról szóló beszámoló is olvasható róla, magyar és német nyelven. Része a Natura 2000 különleges természetmegőrzési területek hálózatának és az Országos Ökológiai Hálózatnak is.

Az elérhető fényképek alapján világosan látszott, hogy a fa tuskósarj eredetű, és érthető, hogy az összenőtt három törzs különös formájába a környékeliek miatt az ördögnek szánt igát látták bele.

A Magyar Névtárhívó 1973-as sümegi gyűjtése szerint az Ördögiga-fa: „Három ágú hatalmas bükkfa az irtás közepén”. A névmagyarázat szerint „az ördögöt, az erdő rémét itt meg lehet fékezni, igába lehet fogni.”

A források az Ördögiga-fa korát 200 évre taksálják (Bartha, 2004). A famagasságot 30-35 m-re becsülték; a mellmagassági átmérőket 410 cm-nek (tőben összeforrt két törzsnél) (Pósfai, 2005) és 296 cm-nek (a tőben még különálló törzsnél) mérték (dendromania.hu).

A 30 méter feletti magasságával már vagy 80 éve is messze kiemelkedett a környező faállományokból, részben ennek köszönhetően hatalmas koronája lehetett. A törzsei kissé külpontosak voltak, azaz a súlypontjuk kifelé helyezkedett el a közös tőhöz képest.

A leírások szerint a két törzs még a tőben összenőtt, majd mintegy másfél méter magasságban szétválva egyikük a tőben még külön álló harmadik törzszel kb. 3 m magasságban forrt össze (1. ábra).

A fényképek szerint a fa igencsak életerősnek látszott, ahogyan a költő, Devecseri Gábor is megfogalmazta: nem is iga az, hanem egy lovagló óriás lábai, amelyekkel az óriás a vágatott időt igázza le, urálva annak száguldását.

Azonban 2023. október 5-én, szelcsendes időben kidőlt a sarvalyi erdő óriása. A törzsek tőben törtek ki. A fekvő törzsek haló poraikban teljes részletekkel feltárták az utolsó mintegy 100

év történetét, köztük az utolsó pár évben igencsak felgyorsult eseményeket.

A sarj eredet nem hazudtolta meg magát. A kb. 200 évvel ezelőtt kivágott, vagy a mostanihoz hasonlóan kidőlt anyafa tőben mintegy 1 m átmérőjű volt.

A visszamaradt tuskója peremén, az akkor még élő kambiumból három sarjutód kezdett el cseperedni. Először kettő közülük még fiatalon, 2-3 méteres magasságban egymás felé görbülve összeért, majd hamarosan össze is nőtt, majd később külön válva fejlődött tovább. Ez az összenövés időben az életük végéig, méretben 1,8 méteres szakasz hosszban tartott.

Fiatal, 30-40 éves, azonos fafajú fánál, főleg ha egy kis ideig az egymást elválasztó kérgüket még dörzsölik is, könnyen kialakul ilyen összeforradás. Hát még úgy, ha a három testben egyazon genetikai örökség van jelen, azaz ők nemhogy testvérek, hanem egymás (és az anyjuk) klónjai voltak.

A második összenövés a tőtől mintegy 1,8-2,1 m magasságig alakult ki. Időben sokkal később, talán a fák 100-130 éves kora táján. A helyszínen látot-

1. ábra Az Ördögiga-fa még teljes pompájában (Fotó: Bakonyerdő Zrt.)

¹ igazságügyi szakértő

² egyetemi docens, SoE EMK Erdő- és Természeti Erőforrás-Gazdálkodási Intézet

2. ábra Az Ördögiga-fa három törzse (Fotó: Bakonyerdő Zrt.)

tak alapján ezt részben pontosítani kell: valójában csak az 1,8-tól 2,1 m magasságban nőttek össze ezek az egymáshoz közel álló törzsek, 1,8 m-ig különálló maradtak, bár köztük csak egy igen szűk rés maradt.

A széthasadt fán látható volt, hogy a fiatalkori összeforradáshoz képest itt teljesen más kialakulási útról volt szó: a két törzs folyamatosan vastagodva, egyszer csak összeért, majd lassacskán elkezdtek egymást összenyomni, az egymásra simuló köríves fapalástok elkezdtek ellaposodni. A törzsek ekkor már kellően korosak voltak ahhoz, hogy a fiatalkori képességeik már ne működjenek, így nem tudtak összenőni (2. ábra).

Ráadásul ekkor már kifejlett, hatalmas koronájukkal a szélben eltérően is mozogtak, így a törész összeforradása nem sikerült, bár a két törzs egész végig próbálta kapcsolatukat stabilizálni. Hiszen a kisebb légmozgásokra is egymáson elmozduló közös oldal inkább csak irritálta őket, emiatt a minden évben ki-

fejlődő sebkallusz egyre vastagabb, a fapalástokból egyre jobban kiemelkedő, be nem gyógyuló akut sebfelületet képezett, hasonlóan a fagyléhez.

Ez az összeforrni nem tudó, folyamatosan, minden évben kifejlődő, fiatal, nagy víztartalmú szövetekből álló sebfelület aztán idővel baktériumoknak kiváló élőhelyet biztosított, tovább nehezítve az amúgy is reménytelen egybe-
forradást.

A fa a két évszázados életének utolsó harmadára érte el azt a magasságot, amikor már szétterülhetett a koronája, igaz, ekkor már magasságban kevésbé növekedett. Ebben az időszakban alakul ki az eleinte hiányzó oldalárnyalás is, emiatt kezdtek el fattyúhajtások is kifejlődni, amelyek évtizedek alatt megerősödtek.

Időközben azonban a bükk alá benövő fák nagy árnyékot kezdtek adni, ami miatt a már méretes fattyúhajtások elhaltak, bekorhadt ágcsontjaikkal a kórokozónak megfelelő életfeltételeket biztosítottak.

Mindeközben az anyafa tuskója, illetve gyökérrendszere is lassacskán eltűnt. A három törzs megérezte a szilárd alap eltűnését, és a stabilitás gyengülésének ellentételezéseként, immár öregedő fához képest elismerésre méltó igyekezettel gyors vastagodásba kezdett.

A belső üreg növekedését kompenzálандó, a széles évgyűrűk alapján már 40 évvel ezelőtt méretes gyökérterpeszek vagy inkább vastag támpillérek és bordák fejlesztésébe fogott a fa, ezt igazolják az utolsó 40 év átlag 1-1,5 cm széles évgyűrűi is. A terpeszek gyors növekedését a szinte kaotikusan egymásra felkúszó, egymásba fonódó, felszínen futó, pillérszerű támasztógyökérzet is mutatja.

A törészben az anyafa tuskója és gyökérzete elkorhadásával keletkező üreg kártékony hatását tetézte a meglepedő bükkfatapló (*Fomes fomentarius*) is. Mivel a legidősebb termőtest a leszámolt évgyűrűi alapján kb. 15 éves lehetett, a tapló – figyelembe véve a fa védekezését is – legalább 25 éve jelen volt a fában. Az általa kiváltott fehérkorhadás már a gyökfőből felfelé induló üreggel egybeért. Ekkor már nem tudta tartani az ép farész a facsoport hatalmas súlyát.

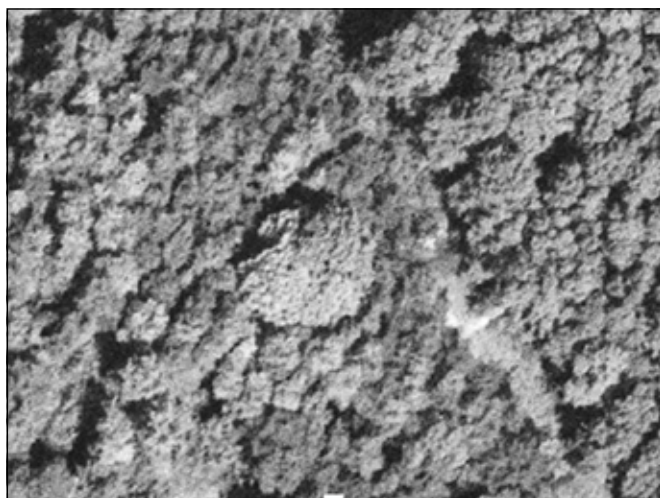
A környékről 1966 óta készített légi-felvételek is sokat elárulnak az Ördögiga-fa utolsó hat évtizedéről.

Az 1966. 09. 05-én készült képen az Ördögiga-fa együttes koronája kör keresztmetszetű, a három törzs koronája a kör alakon belül három elkülöníthető rész mintázatában látható (3. ábra).

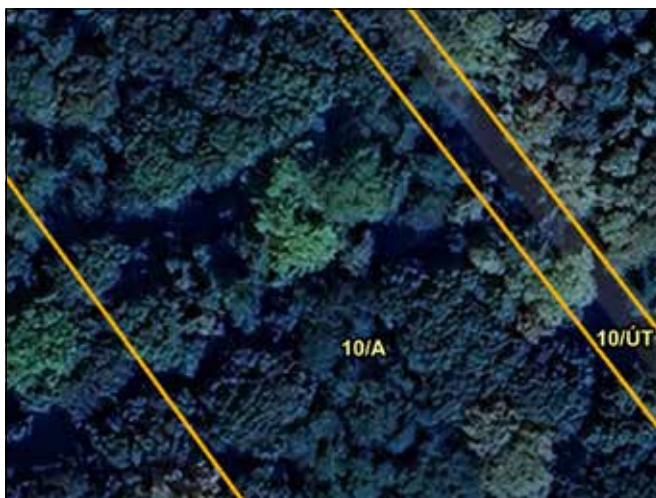
Az utolsó fénykép 2023.09.20-án készült a vén bükkről, ahol már hiányzik az időközben elszáradt egyik törzs koronája (4. ábra).

A fa három törzse tehát elfeküdt, engedve a vágató időnek és az anyaföld vonzásának. A dőlés igencsak zajos lehetett az októberi, még zöld erdő csendjében. A 2,3 m magasságban összeforrt két törzs együtt maradt, de a töben összeszenőttnek tűnő törzsek mégsem váltak eggyé, ezért ott könnyen elengedték egymást. A három külpontos törzs megindult, de közülük kettő egymásba kapaszkodva kelet felé tartott, a harmadik, a legnagyobb, engedve a húzási iránynak, nyugat felé dőlt (5. ábra). A törés annyira megrengette a tuskót, hogy a lefutó terpeszek némelyike a talajszinten szintén eltört. Az időtlennek tűnő Ördögigafát mégiscsak legyőzte az idő.

És mégsem! Az egyik terpesz tövében, az alvórügyekből úgy 2-3 évvel ezelőtt sarjak törtek elő (6. ábra), amelyek fő-

3. ábra Az Ördögiga-fa 1966-ban készült légi felvételen, a mostanit megelőző faállományban (Forrás:fentrol.hu)

4. ábra A bükkfa matuzsálem 2023-ban, az Erdőtérkép webes alkalmazásában (Forrás:erdoterkep.nebih.gov.hu)

5. ábra (a, b, c, d) Az összeomlott Ördögiga-fa

nixként emelkednek ki „anyjuk hamvaiból”. Ugyanúgy, ahogy a mostan eldőlt óriások is születtek, az előttük álló anyafa maradványaiból!

Tehát mégis úrrá lett az Ördögiga-fa az időn, három nemzedék fáinak jeleit láthatja az erre járó vándor!

Az eldőlt törzsek mementóként maradjanak csak helyükön, és a még gyen-

ge, de ígéretes fönix sarjakra vigyázzunk! Ezt a kezelő állami erdészeti társaság és erdész szakemberi biztosan megteszik.

Köszönet illeti az Ördögiga-fa élőhelyét (Sümege 10A erdőrészlet) kezelő Bakonyerdő Zrt.-t, aki több hasznos adalékkal is szolgált a fa múltjának megismeréséhez.

Felhasznált szakirodalom

Pósfai Gy. (2005): Magyarország legnagyobb fái. Dendrománia, Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadó, Pécs, 44-45. pp.

Bartha D. (1994): Magyarország faóriásai és famatuzsálemerei. Erdészettörténeti Közlemények XV., Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály, Budapest-Sopron

Wikipédia: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ördögiga-fa>

HELYREIGAZÍTÁS

Az Erdészeti Lapok szeptemberi számában technikai okok miatt, hibás címmel jelent meg az Év fája cikksorozat erdőművelési része.

A helyes cím: Az európai bükk (Fagus sylvatica L.) erdőművelési jellemzése.

Frank Norbert

6. ábra A fönix újjászületett...

